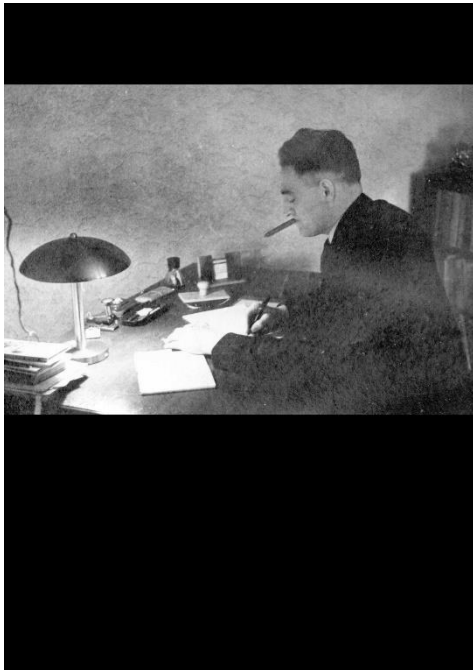

Hoornse oorlogsherinneringen van politiemann Doeke Dam (1908-1995), door hem op schrift gesteld tussen 1970 en 1990 en verteld door zijn kleindochter Jarmila Dam.

Ik wil jullie vertellen over mijn opa, Doeke Dam.

Mijn opa was een goede verhalenverteller, veel van zijn verhalen en anekdotes heeft hij ook aan mij en zijn andere 3 kleinkinderen verteld. Maar heeft er ook voor gekozen om zijn herinneringen op schrift te stellen. Tussen 1970 en 1990 heeft hij zijn persoonlijke herinneringen aan zijn voorouders, jeugd, verkeringsstijd, maar vooral de oorlogsjaren op papier gezet, 4 kleine multomappen vol getypt.

Mijn tantes en mijn vader hebben zijn memoires in 2009 in eigen beheer laten drukken ten behoeve van de familie, kleinkinderen en achterkleinkinderen. En bij het lezen van het boek kan ik mijn opa inderdaad horen vertellen. Hij schrijft zoals hij sprak; fijn en makkelijk om te lezen.

Mijn opa was een echte militair. Een man van orde en regels. Niet alleen voor de buitenwereld, ook ten aanzien van zijn gezin. Maar hoewel een getraind en excellent schutter in allerlei wapendisциплиnes, gebruikte hij liefst geen geweld en noemt zichzelf ook wel een pacifist.

Tijdens de oorlog werkte hij als voormalig Marechaussee bij de Staatspolitie in Hoorn. Zijn bureau stond in dit gebouw.

Eerst een stukje familiegeschiedenis

Mijn opa werd geboren in Herne in Westfalen, het toenmalige Duitse keizerrijk. Vanwege de armoede in Nederland was zijn vader daar als landarbeider naartoe geëmigreerd vanuit Friesland. Zijn moeder was geboren in Oost-Pruisen (deel van het huidige Polen).

In Duitsland heeft hij 2 jaar de lagere school bezocht, waar de leerlingen op zijn Pruisisch werken, gedrild, en - het was aan het begin van de Eerste Wereldoorlog - Duitse soldatenpetten moesten dragen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog keerde het gezin Dam terug naar Friesland. Het gezin en de familie waarin hij opgroeide was gereformeerd, nu zouden we zeggen 'streng gereformeerd'. Al die zaken hebben hem gevormd tot de man die hij werd.

In Friesland heeft mijn opa de lagere school afgerond, maar net als zijn broers - en de meeste andere kinderen uit de streek - werd hij daarna van school afgehaald om te werken, o.a. bij zijn

vader op de boerderij. Werk dat hij niet leuk vond en om toch te kunnen ontvluchten aan het werk op het platteland heeft hij al tijdens zijn militaire dienst met succes gesolliciteerd naar een post bij de Politietroepen, een semimilitair politiekorps.

Na zijn opleiding begon hij in 1929 bij de 2e compagnie politietroepen, afdeling Amsterdam, groep Den Helder. Daar, in Den Helder, bracht hij zijn eerste jaren als politieman door. In 1933 trouwde hij met mijn oma, ook afkomstig uit Friesland en Nederlands-Hervormd. In 1935 werd mijn tante Baukje geboren, in december 1939 Jette en in 1942 mijn vader Germ die helaas is overleden.

Rechercheur in Amsterdam

Van 1934 tot 1941 werkte mijn opa als rechercheur in Amsterdam. Daar maakte hij het uitbreken van de oorlog mee. En hoewel mijn opa zeer goed kon schieten – hij was scherpschutter met geweer, pistool en mitrailleur en kon zelfs met kanon een doel raken – was hij tegelijk een pacifist, zoals hij zelf zei. Dat had ongetwijfeld te maken met zijn geloof: “Het gebod Gij zult niet doden was veel in mijn gedachten. Ik was er immers op getraind te doden, al was het voor verdediging. Kennelijk was ik in mijn hart toch een pacifist. Gelukkig heb ik nooit een vijand voor mijn karabijn gehad. Aan moed ontbrak het me niet, maar ik zou er nog zwaar onder gebukt gaan als iemand door mijn hand zou zijn gedood,” schrijft hij in het boek dat hij over zijn leven tussen 1908 en 1956 schreef.

Vanuit dat geloofsstandpunt had mijn opa ook grote moeite met bepaalde onderdelen van het verzetswerk in de oorlogsjaren. Daar kom ik nog op terug.

De capitulatie

De oorlog die op 10 mei 1940 uitbrak, kwam ook voor mijn opa - net als voor vele anderen - ondanks de mobilisatie van 1939 volkomen onverwacht. “We waren de avond ervoor rustig naar bed gegaan, niet in het minst denkend aan oorlog.” De capitulatie na vijf oorlogsdagen en het vertrek van het koninklijk gezin sloegen bij mijn opa en zijn collega's in als een bom. “Grote kerels stonden met de wapens in hun handen te huilen”. De eerste reactie van mijn opa en zijn collega's was om ook weg te komen, liefst naar Engeland. Niemand van zijn collega's in het korps voelde voor een onbekend krijgsgevangenschap. Maar al snel bleek dat de politietroepen en marechaussees hun wapens mochten houden omdat de Duitsers een rol voor hen weggelegd zagen.

Kort na de capitulatie werden alle Amsterdamse politietroepen opgeroepen om in uniform te verschijnen en daar de zogeheten “erewoordverklaring” te tekenen. Een getypte verklaring die inhield dat de ondertekenaar gedurende de oorlog geen verzetsdaden zou plegen tegen de bezetter. En hoewel de officieren, onderofficieren en manschappen de verklaring allemaal als een vod beschouwden tekenden ze wel, mijn opa ook. Slechts vier cadetten in opleiding uit Indonesië, toen nog Nederlands-Indië, weigerden. Iedereen dacht dat de oorlog wel binnen een paar weken over zou zijn.

Na een periode van onzekerheid kwam mijn opa als onderofficier bij de Marechaussee terecht. Het voorvoegsel "koninklijke" mocht op last van de Duitsers niet meer gevoerd worden. Na verloop van tijd werden de marechaussees ingedeeld bij verschillende gemeentepolitiekorpsen. De situatie wat betreft de politie was toen sowieso erg onoverzichtelijk. Je had tot 1943 de Gemeenteveldwacht, de Rijksveldwacht, Gemeentepolitie en Marechaussee.

Naar Hoorn

Het gezin Dam omstreeks 1942 met linksachter Baukje, voor haar Jette en op schoot zoon Germ

In 1941 kwam van de ene op de andere dag (letterlijk!!) het bericht dat mijn opa werd overgeplaatst naar Hoorn als waarnemend brigadecommandant. Het bureau stond aan Grote Oost 53, bij veel Horinezen beter bekend als het voormalige kantongerecht. Aanvankelijk was mijn opa daar in de kost bij de familie Kommer op het Pelmolenpad, maar eind 1942 kreeg hij een woning toegewezen aan de Drieboomlaan 221. Daar hebben mijn grootouders met hun drie kinderen tot 1947 gewoond. In 1943 werden al de verschillende politiekorpsen die ik net al noemde samengevoegd tot één staatspolitie met gelijke uniformen, salarissen en taken onder bevel van een Politiepresident. Door deze verandering verloren de burgemeesters hun bevoegdheden, maar dat vond mijn opa - en de meesten met hem - geen ramp. Overal zaten immers NSB-burgemeesters. Ook gunstig volgens mijn opa was dat zich onder zijn directe collega's in Hoorn geen NSB-ers of Duitsgezinden bevonden.

Sterker nog: veel politiemensen in zijn district werkten volgens hem mee met het verzet en leverden ongelooflijke staaltjes van moed. Ik kom daar nog op terug.

Bij de Economische Dienst

Mijn opa werd in de nieuwe situatie opperwachtmeester der staatspolitie. Het uniform dat daarbij hoorde heeft hij - tot zijn vreugde - vrijwel nooit gedragen, omdat al snel daarna de

zogeneten Economische Dienst van de Staatspolitie werd opgericht. Daarvoor waren in Hoorn 4 man nodig en zij werkten in burger. Mijn opa werd een van hen.

Ongeveer tegelijkertijd kreeg hij een nieuwe baas, marechaussee luitenant Izaak Adriaanse (1889-1964), een naam om te onthouden.

Adriaanse, toen rond de 55, werd per 1 juni 1943 de nieuwe afdelingscommandant. Mijn opa kende hem al zeer goed uit zijn Amsterdamse periode en had grote bewondering voor hem. Hij noemt zijn nieuwe baas in zijn boek een robuuste, ruige kerel met grote persoonlijke moed, slim en handig. En.... zeer besluitvaardig. Wat deze man heeft aangedurfd in de bezettingsjaren grenst volgens mijn opa aan het ongelooflijke. Hij heeft op meesterlijke wijze zijn NSB-chefs, partijleiding en Duitsers om de tuin geleid en gesaboteerd.

Onbevreesd en voor geen enkele autoriteit bang

Opa Dam en zijn collega's hanteerden zo hun eigen regels in hun werkzaamheden. Zij bestreden zwarte handel en vooral prijsopdrijving. Als er illegaal geslacht was, hoorden ze eigenlijk proces verbaal op te maken. Maar dat ging hem en zijn collega's te ver, want dat betekende dat zo iemand naar concentratiekamp Ommen moest. De dienst probeerde zwarthandelaren vooral in het portemonnee te treffen. Vaak stelden ze overtreders voor de keuze: Proces verbaal en inbeslagname of levering tegen een vastgestelde prijs aan een liefdadige instelling. Werden goederen wel in beslag genomen, dan gingen deze naar gaarkeukens, ziekenhuizen, vaak met hulp van gewapende knokploegleden, KP-ers.

*Marechaussee Doeke
Dam in 1943*

Mijn opa en zijn directe collega werden door hun baas steeds vaker bij het verzet betrokken. Door zijn slimheid wist groepscommandant Adriaanse de tegenpartij zo om zijn vinger te winden, dat zij hem geheel vertrouwden. Zo wist hij bijvoorbeeld dankzij zijn goede relaties met de Landwachtcommandant dat er in Westwoud een wachtmeester zou worden verhoord omdat deze Engelse berichten had verspreid. Adriaanse speelde het spel mee, maar liet mijn opa en zijn collega Piet Knijff bij deze man thuis al het belastende materiaal vooraf weghalen.

Een andere keer wist Adriaanse via de Landwacht inzage te krijgen in een lijst van illegale werkers die gearresteerd zouden worden. Hij zorgde ervoor dat ze gewaarschuwd werden en toen de Landwacht arriveerde was iedereen gevlogen. Niemand had argwaan. Ook de NSB-commissaris van politie vertrouwde Adriaanse volledig, vanwege zijn zogenaamd anti-Joodse houding. Hij stond bij overheidsinstanties bekend als pro-Duits en anti-Joods, maar wij wisten wel beter, schrijft mijn opa.

Adriaanse wist van razzia's en deed daar ogenschijnlijk en publiekelijk aan mee. Dan zei hij bijvoorbeeld: "Als er Joden opgehaald moeten worden, waarschuw mij dan, ik ga mee". Intussen slaagde hij erin om die lijsten alvast ter inzage te krijgen en stuurde dan zijn eigen mensen naar de betreffende plekken met de boodschap: Morgen is het feest. Zo zijn razzia's in bijvoorbeeld Schellinkhout en Berkhout op niks uitgelopen. En werd er toevallig toch een gegrepen, dan zorgde Adriaanse dat die vrij kwam.

Bij overvallen op distributiekantoren zorgde hij voor bewaking door politiemannen die als niet geheel betrouwbaar bekend stonden. De goeden wilde hij niet in moeilijkheden brengen. Ik heb me laten vertellen (info uit het boek Hoorn in de Tweede Wereldoorlog, uit interview met Piet de Knijff) dat hij het verzet zelfs tekeningen van distributiekantoren en kluizen leverde.

Geschied voor het verzet?

Halverwege 1943 werd mijn opa thuis opgezocht door een hem welbekende belastingambtenaar. Opa noemt zijn naam niet, maar volgens bronnen in Hoorn moet dit Ab Vortman zijn geweest van de Hoornse Knokploeg. Vortman vroeg opa naar de betrouwbaarheid van Adriaanse. Uit een andere bron weet ik inmiddels dat mijn opa volledig voor zijn baas instond en dat hij hem een 200% oranjeman noemde. En dat blijkt ook wel uit de rest het relaas van mijn opa.

Dat Adriaanse door het verzet als 100% betrouwbaar werd gezien, bleek toen de politiebaas een belangrijke rol kreeg bij de eerste wapendropping van de Hoornse Knokploeg ergens tussen De Goorn en Spierdijk. Hij en enkele betrouwbare politiemannen moesten zorgen dat op de wegen daarnaar toe geen ongewenst bezoek de droppings zouden verstoren. Adriaanse zelf stond op een van de twee kruispunten en gaf mijn opa en zijn collega Piet de Knijff opdracht om in uniform op het kruispunt De Goorn/Spierdijk te posten. Ze moesten met een rode lamp seinen als er onraad was. Opa vond het wel leuk om hiervoor ingeschakeld te worden, maar vond wel dat Adriaanse hem dat van tevoren had moeten vragen. De Knijff en opa waren nu namelijk ongevraagd voor het blok gezet. Uiteindelijk heeft opa Dam drie keer aan een dropping deelgenomen.

Bovenop een mitrailleur

Mijn opa beseftte pas echt hoe diep Adriaanse in het verzet zat toen op een middag twee Duitse SD-ers hun gebouw aan de Grote Oost binnenkwamen en een jonge wachtmeester kwamen arresteren. Een aardige jongen die volgens opa nooit had laten blijken dat hij verzetswerk deed. 'Toen de gewapende SD-ers vertrokken waren zei Adriaanse: Ze moesten eens weten dat ze bovenop een mitrailleur stonden. Mijn collega's en ik waren stomverbaasd. Wij wisten dat ook niet.'

Niet lang daarna kregen opa en zijn collega opdracht om voor nieuw onderdak voor de Hoornse Knokploeg te zorgen. De ploeg moest uit Berkhout weg en het lukte de twee dankzij hun grote netwerk in West-Friesland om ze ergens in de polder onder te brengen. Van daaruit heeft deze ploeg veel krachtige verzetsdaden verricht.

Zo waren mijn opa en zijn collega dus het verzet in gerold en doken ze ook geregeld een paar dagen onder als er ergens in de Kop van NH weer eens een verzetsman was gegrepen. Achteraf wel een beetje naïef, vond opa. Want als ze ons hadden willen grijpen hadden ze ons later natuurlijk gewoon op het bureau kunnen oppakken, bedacht hij later.

Hoewel mijn opa dus een belangrijke ondersteunende rol heeft gespeeld bij het verzet in West-Friesland zou hij de vraag of hij in het verzet heeft gezeten als volgt hebben beantwoord: "Ja, maar niet vrijwillig. Ik ben er automatisch in betrokken geraakt".

Voor mijn opa waren er tijdens de oorlog vier categorieën collega's:

- onbetrouwbaren (die er in Hoorn op de Grote Oost gelukkig niet waren)
- afwachtenden
- politiemensen die handlangersdiensten verrichtten
- en politiemensen die daadwerkelijk en actief verzet pleegden.

Hijzelf rekende zich tot de categorie "handlangersdiensten". Mijn opa heeft van de eerdergenoemde belastingambtenaar en verzetsman die bij hem naar de betrouwbaarheid van Adriaanse kwam informeren, het verzoek gehad of hijzelf ook zou willen deelnemen aan overvallen. Dit heeft opa geweigerd. Om drie redenen:

- Beroepsmatig was het zijn taak om op te treden tegen dit soort strafbare activiteiten. Als plichtsgetrouw ambtenaar stuitte het hem tegen de borst om actief aan zulke strafbare activiteiten deel te nemen.
- Er zou geweld kunnen plaatsvinden en er zouden doden kunnen vallen. En dat was niet verenigbaar met zijn pacifistische inslag.
- Door zijn activiteiten zou zijn hele gezin daarin betrokken raken en wellicht moeten onderduiken. Zoals dat bij de KP-leden het geval was. Dat heeft hij niet gewild.

Wel liet mijn opa weten beschikbaar te zijn voor handlangersdiensten. En daar heeft hij royaal zijn rol gespeeld.

Na de bevrijding

Arrestatie NSB-burgemeester Zondervan op 5 mei 1945

Toen kwam op 5 mei 1945 bevrijdingsdag. De openbare orde was in handen van het Militair Gezag en de Binnenlandse Strijdkrachten. In Hoorn werd een arrestatieploeg gevormd bestaande uit voormalige knokploegleden, allemaal bewapend met een stengun. Omdat deze arrestaties moesten voldoen aan wettelijke normen werd mijn opa als wachtmeester der

marechaussee en tevens hulpofficier van justitie – én niet te vergeten enig geüniformeerde - aan de ploeg toegevoegd.

Hun eerste opdracht was om drie voormalige NSB-politiemannen uit restaurant De Keizerskroon te halen. Het volgende slachtoffer was een hoofdambtenaar op het stadhuis, de heer Krijger, een van de meest gehate mensen in Hoorn. Hij was de man die de uitzending van de zogenaamde arbeidsslaven naar Duitsland had geregeld. Deze arrestanten opbrengen en begeleiden naar het interneringskamp, De Krententuin op Oostereiland, gebeurde onder grote publieke belangstelling, soms zelfs met een compleet muziekkorps achter ze aan. Daarna volgde de arrestatie van NSB-burgemeester Zondervan.

Om te voorkomen dat de arrestaties een publiek vermaak zouden worden, heeft mijn opa diezelfde avond nog, achterop de motor van een voormalig KP-er, bij alle bekende NSB-ers een formulier in de bus gedaan, waarop stond dat zij zich de volgende dag moesten melden. En dat hebben zij ook allemaal gedaan.

Misstanden

De afgelopen maanden is er, na de meest recente opening van de Nationale Archieven, veel gesproken over de misstanden die zich na de oorlog landelijk in Nederlandse kampen en gevangnissen hebben voorgedaan. Ook in Hoorn is dat volgens mijn opa het geval geweest. Volgens hem zijn er zowel bij de arrestaties als bij de bewaking dingen gebeurd die niet hadden moeten gebeuren, zoals hij het formuleerde. Persoonlijk heeft hij feiten gezien die hij beschamend vond. In enkele gevallen heeft hij door zijn functie kunnen ingrijpen.

Intocht der geallieerden

Al enkele dagen na de bevrijding werd mijn opa als hoofdresearcher ingedeeld bij de Politieke Opsporingsdienst die zich moest bezighouden met het onderzoeken en opsporen van strafbare feiten gepleegd door de geïnterneerden. Daar zaten zeer ernstige gevallen bij, zoals plegers van zogeheten Silbertanne moorden, een serie moordaanslagen en sluipmoorden door SS-ers als

vergelding voor door het verzet omgebrachte collaborateurs. Mijn opa verhoorde een van hen, de beruchte Nederlandse SD-er Maarten Kuiper. Deze zei tijdens dat verhoor tegen mijn opa: Meneer, ik heb reeds 16 moorden bekend dus ik hoef niet te liegen. Ik weet toch dat ik de doodsstraf krijg.”

Net als veel mensen die diep in het verzet hadden gezeten, ergerde mijn opa zich aan alle mensen die aan het eind van de oorlog opeens ook in het verzet hadden gezeten. Hij memoreert dat bij de eerste dodenherdenking heren in jacquet en hoge hoed in de stoet voorop liepen van wie men inde oorlogsjaren niets had gehoord of gezien. De echte verzetsmensen waren daardoor zo verbitterd dat zij niet aan de tocht wilden deelnemen en een uur later een herdenking hielden.

De volgens mijn opa zo dappere luitenant Adriaanse werd weggepromoveerd naar Den Helder. Uit andere bron weet ik dat Adriaanse na de oorlog werd aangerekend dat hij op 1 januari 1944 een promotie tot opperluitenant had geaccepteerd. Dat werd gezien als collaboratie met de bezetter. Adriaanse had deze promotie willen weigeren, maar heeft die op dringend verzoek van het verzet toch geaccepteerd. Na de bevrijding leverde dit een klacht op, naar achteraf bleek van zijn vervanger; die had hem had aangegeven. Na enkele maanden Adriaanse gelukkig van alle blaam gezuiverd.

Op 1 juli hield de betrokkenheid van mijn opa bij de oorlog en de nasleep ervan op. Hij werd groepscommandant van de post Blokker die toen ook nog de gemeenten Westwoud, Zwaag, Nibbixwoud, Midwoud, Oostwoud en Schellinkhout bestreek. Hij zou er tot 1956 blijven. Daarna werd hij tot aan zijn pensioen districtscommandant in Alkmaar.

3 mei 2023